

Osmanlı Devletinden Türkiye Cumhuriyeti Devletine Mustafa Kemal Atatürk ile Hukuk

Av. Halil ŞEN*

Öz

Osmanlı Devleti hukuk sistemi; şer'i hukuk ve örfi hukuk olmak üzere ikili bir yapıya sahip olmakla birlikte birden fazla farklı türde mahkeme ile adalet işleri yürütülmekteydi. Dönem dönem yenilik girişimleri denenmiş Osmanlı Devleti hukuk sistemi, meşruyetini kaybederek güncelliğini yitirmişti. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmasına müteakiben namus, reayasının ihtiyaçlarına cevap veremeyen, yeknesaklıktan uzak, yoruma açık, istismara müsait ve güven vermeyen Osmanlı Devleti hukuk sistemini; Batı'dan mevzuat iktibas etmek suretiyle ulus-üniter anlayışa sahip Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin cumhuriyetçi, laik, halkçı, milliyetçi, inkılapçı ve devletçi ilkeleri kılavuzluğunda muasır bir seviyeye çıkarmıştı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu günden itibaren Mustafa Kemal Atatürk tarafından her alanda gerçekleştirilen tüm devrimlerin bir sentezi niteline sahip olan hukuk devrimi yine her alanda gerçekleştirilen tüm devrimlerin varlık sebebi ve güvencesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Cumhuriyet, hukuk, laik, millet, muasır.

* Eskişehir Barosu, senhalil.esk@gmail.com, ORCID numarası 0009-0002-3307-8210.

ESKİŞEHİR BAR ASSOCIATION JOURNAL

From the Ottoman Empire to the Turkish Republic Law with Mustafa Kemal Atatürk

Abstract

Ottoman State legal system; Although it had a dual structure, namely about divine law and customary law, justice affairs were carried out with more than one different type of court. The legal system of the Ottoman State, whose innovation attempts were tried from time to time, lost its legitimacy and became out of date. Mustafa Kemal Atatürk, following the establishment of the Republic of Turkey, the law system of the Ottoman State, which was honorable, unable to respond to the needs of its citizens, far from uniformity, open to interpretation, open to abuse and not trustworthy; By quoting legislation from the West, he raised the Republic of Turkey, which has a nation-unitary understanding, to a contemporary level under the guidance of republican, secular, populist, nationalist, revolutionary and statist principles. The legal revolution, which has the quality of a synthesis of all the revolutions carried out by Mustafa Kemal Atatürk in every field since the establishment of the Republic of Turkey, has again been the reason for existence and the assurance of all the revolutions realized in every field.

Keywords

Republic, law, secular, nation, contemporary.

I. HUKUKUN ANLAMI VE KISACA OSMANLI DEVLETİ HUKUKU

Hukuk kavramı, günlük dilde birbirinden farklı pek çok anlamda kullanılmaktadır. Tüm kullanımların ışığında hukuk kavramını - tam ve kesin olmamakla birlikte- şu şekilde tanımlamak mümkündür: "*Hukuk, insanların birbirleriyle ve oluşturdukları topluluklarla; yine insanların oluşturdukları toplulukların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen belirli özellikte zorlayıcı kurallardan oluşan bir bütündür*¹."

Cumhuriyetimizin kurucusu, ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün muvakkat hayata gözlerini açtığı 1881 senesinde Osmanlı Devleti'nin hukuk sisteminde şer'i hukuk ve örfi hukuk anlayışı hâkim olmakla birlikte batılılaşma hareketlerinin doğal bir sonucu olarak Batılı tarzda hukuk anlayışı da Osmanlı Devleti hukuk sisteminde kendisine yer bulabilmişti.

A. Osmanlı Devleti Hukuk Sisteminde Şer'i Hukuk ve Kritiği

İslam dininin esaslarına göre tanzim edilen şer'i hukuk; Kur'an-ı Kerim, sünnet, icma ve kıyas unsurlarından beslenmekteydi. Adli işlerden kazasker ve kadılar sorumlu olmakla birlikte yürütme ve yasama faaliyetleri fetvalar vasıtasıyla sağlanmaktaydı. Yargılama faaliyetinde yetkisi olmayan Şeyhülislam da din ve yasama işlerinden sorumluydu.

Osmanlı Devleti'nin; iç savaşlarla yıprandığı ve yıpranmakta olduğu bununla birlikte Batılı devletlerin baskısını üzerinde hissettiği 17'nci yüzyılda, Şeyhülislam şer'i hukukun verdiği güç doğrultusunda yeniçeri cuntacıları ile işbirliği yaparak padişahları bir fetva ile tahttan indirip hal ettirebiliyordu, bu durumun da önüne geçebilecek yürürlükte olan bir mevzuat yahut anane mevcut değildi. Bu durum, Şeyhülislamın ve yeniçeri cuntacılarının kişisel menfaatleri sebebiyle Osmanlı Devleti hukuk sisteminde şer'i hukukun istismar edilebileceğinin bir örneğini oluşturmaktaydı.

B. Osmanlı Devleti Hukuk Sisteminde Örfi Hukuk ve Kritiği

İslamiyet öncesi Türk Devletleri döneminden itibaren süregelen töre kurallarının, İslam dinine muhalefet etmeyecek bir şekilde tanzim edilmesiyle varlık

¹ YILMAZ, Ejder: *Hukuk Sözlüğü*, 1. Baskı, Yorum Yayınevi, 1982, s. 190.

kazanan kurallar da örfi hukuk olarak adlandırılmaktaydı. Şer’i hukuk sisteminde yasama faaliyeti, Şeyhülislamın fetvaları ile sağlanmaktayken örfi hukuk sisteminde yasama faaliyeti, hükümdarın örfi konularla ilgili buyruklarının nişancı tarafından ferman adı altında kaleme alınması ile gerçekleştirilmekteydi. Gerek idari gerek mali gerekse de cezai hukuk alanlarında padişahların emirleri ve fermanları ile beslenmekte olan kanunların uygunluğu ve güvenilirliği, İslam dininin ve örfi hukukun yöneticilere vermiş olduğu yetkilere dayanmakta olup padişahlar tarafından çıkarılan kanunların bir araya getirilmeleriyle de kanunnameler oluşturulmaktaydı. Hal böyleyken Kanunnamelerin temel dayanağını da örfi hukuk sistemi oluşturuyordu.

15’inci yüzyılda Fatih Sultan Mehmet tarafından tanzim edilen Kanunname-i Al-i Osman ile kardeş katli kabul edilmişti. Fatih Sultan Mehmet, kardeş katli müessesinin şer’i hukuk ile ters düşmesi sebebiyle Osmanlı Devleti hukuk sisteminde mevcut olan ikilikten faydalanarak örfi hukuk çerçevesinde kardeş katlini caiz kılacak gerekli kanunlaşmayı hayata geçirmişti. Yine Fatih Sultan Mehmet, Osmanlı Devleti yönetiminde sadrazamlık makamında 100 sene boyunca süregelen Çandarlı ailesinin tecrübeli ve başarılı iktidarına son vermek maksadıyla örfi hukuku kullanarak devşirme sistemini Osmanlı Hukuk sistemine kanun olarak dahil etmiş akabinde reaya tarafından büyük tepki ile karşılaşmıştı. Yine Fatih Sultan Mehmet, müsadere sistemini kanunlaştırarak özel mülkiyete büyük darbe vurmuş ve Osmanlı Devleti’nde şahsi mal güvenliğini sarsmıştı. Tüm bu hadiseler, Osmanlı Devleti’nin hukuk sisteminde ikiliğe neden olan örfi hukukun yoruma açık oluşundan ve elastik yapısından kaynaklanmaktaydı.

C. Osmanlı Devleti Hukuk Sisteminde Mahkemeler ve Kritiği

Şer’i mahkemeler, cemaat mahkemeleri, konsolosluk mahkemeleri ve 19’uncu yüzyıl itibarıyla hukuk sisteminde kendisine yer bulabilen batılı tarzda mahkemeler ile adalet işleri yürütülmekteydi. İslami mahkemeler, topluluk mahkemeleri, konsolosluk mahkemeleri, 1840 senesi itibarıyla karma (ticari) mahkemeler ve 1870 senesi itibarıyla laik mahkemeler; reyanın, dinine ve milliyetine göre yargılama yetkileri bakımından değişiklik arz etmekteydi. Davaları, kadılar yürütürken mahkeme ortamı olarak da kadıların evinin olabildiği durumlar ile

karşılaşılabilmekteydi. Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti hukuk sisteminde mahkemeler bağlamında da çokluk hakimdi. Mahkemeler ve dolayısıyla da uygulanan hukuk sisteminde birlik olmamakla birlikte mahkeme ortamı olarak da kadınların evinin kullanılıyor oluşu Osmanlı Devleti hukuk sisteminin uygulamasında tarafsızlık konusunda şüphe doğuruyor ve bunun doğal bir sonucu olarak da mahkemelere ve Osmanlı Devleti hukuk sistemine olan güvenin zayıflamasına sebep oluyordu.

D. Osmanlı Devleti Hukuk Sistemi Kritiği

Nihayetinde Osmanlı Devleti hukuk sistemi, çok ulusluluğun ve çok dinliliğin kaçınılmaz bir sonucu olarak birçok hukuk sistemi sentezlenerek oluşturulmuştu. Hükümdarın koymuş olduğu kurallar olan kanunlar ile bu kanunların bir araya getirilmesiyle birlikte tanzim edilen kanunnameler, dini hukuk olan şeriatla birlikte yürütülmekte olup yerel özelliklere göre de Osmanlı Devleti hukuk sistemi değişkenlik arz ediyordu. Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti hukuk sisteminin farklı kaynaklardan besleniyor oluşu Osmanlı Devleti hukuk sisteminde ikiliği hakim ve yeknesaklığı uzak kılmakla birlikte hukukun evrensel ilke ve esaslarından bir tanesi olan yargıda birlik ilkesi ile çelişmekteydi. Şer'i hukukun varlığı başlı başına laiklik ilkesine muhalefet ediyor ve menfaatler doğrultusunda istismar edilebiliyor oluşu da yargılanacak olsun ya da olmasın Osmanlı reayasının aklında şüphe yaratıyordu. Örfi hukukun yoruma açık oluşu ve elastik yapısı, Osmanlı Devleti hukuk sisteminin padişahlar tarafından menfaatler doğrultusunda ve keyfeder kullanılmasına zemin hazırlıyor bununla birlikte Osmanlı Devleti hukuk sistemine olan güveni de zayıflatıyordu.

E. Osmanlı Devleti Hukuk Sisteminde Yenilik Girişimleri

Osmanlı Devleti, 14'üncü yüzyıl itibarıyla Avrupa ile savaşlar, ticaret ve anlaşmalar yapmak vasıtasıyla ilişkiler kurmaya başlamış söz konusu ilişkiler sebebiyle de Avrupa'da ortaya çıkan yenilikler tarafından etkilenmişti. Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform, Aydınlanma hareketleri, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi ile başlayan ilk elden Dünyayı etkisi altına alıp Osmanlı Devleti'nin de etkilenmesini kaçınılmaz kılan bu yenilik hareketleri her alanı etkilediği gibi hukuk sistemini de etkilemiş ve çağ atladıkça yaşanan her gelişmeler neticesinde hukuk sisteminde değişikliklerin süregelmesine neden olmuştu.

1808 senesinde Ayanlar ile Osmanlı Devleti'nin yenilikçi padişahı 2'nci Mahmut arasında imzalanmış olan Sened-i İttifak, Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez hükümdarın yetkilerini sınırlamış ve bu yönüyle günümüzdeki anayasal düzene ulaşana kadar yaşanan tarihsel sürecin en önemli basamaklarından bir tanesi olan 1215 senesinde imzalanan Magna Carta Libertatum'a benzemiştir. Sened-i İttifak aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin ilk demokratikleşme hareketidir.

1839 senesinde ilan edilen Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu); tüm vatandaşların can, mal ve namus güvenliğinin sağlanacağını, müsadere sisteminin kaldırılacağını, yargılamada açıklık sağlanacağını ve hiç kimsenin yargılanmadan idam edilmeyeceğini son olarak da herkesin mal ve mülke sahip olup bunu miras olarak bırakabileceğini hüküm altına almış ve Osmanlı Devleti hukuk sisteminde yenilikçi bir adım olmuştu. Ancak bu yenilikçi hareket Osmanlı reayası tarafından tepki ile karşılanmış, Müslüman ile gayrimüslim arasındaki farkı ortadan kaldırdığı için fermanın meşruiyeti Müslüman reaya tarafından benimsenmeyerek ferman ile ilan edilen yenilikler kalıcı olamamıştı.

Bir başka geçici hukuksal süreç de Paris Kongresi öncesinde ilan edilen 1856 tarihli İslahat Fermanıdır. Millet sistemini kaldırarak Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı reayası arasında eşit vatandaşlık hakkı sağlayan Ferman beklenen etkiyi gösterememiş ve kalıcı olamamıştır.

Tanzimat Fermanı ve İslahat Fermanı, Osmanlı Devleti hukuk sistemindeki yetersizlikleri gidermeye yönelik icra edilen yeniliklerdi. Fakat Tanzimat Fermanı ve İslahat Fermanı, dönemin koşullarına ve ihtiyaçlarına yeterli şekilde cevap veremediği için Osmanlı Devleti hukuk sistemindeki ikilikler ve yetersizlikler devam etmekteydi.

Bu gelişmelerin haricinde Osmanlı Devleti'nin hukuk sisteminde 1921 senesine kadar yürürlükte kalarak kalıcılığı en fazla olan Kanun-i Esasi 1876 senesinde ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi, Birinci Meşrutiyet ile beraber Mebusan Meclisinde kabul edilmiş, ilk defa hükümdar otoritesi dışında bir meclisin varlığı kabul edilerek anayasal anlamda Osmanlı Devleti hukuk sisteminde bir devrim niteliği taşımaktadır. Tüm bu çabalara rağmen Osmanlı Devleti hukuk sistemi istenilen seviyeye çıkarılamamıştır.

II. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ve HUKUK

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu ile birlikte monarşi yönetim biçiminden cumhuriyet yönetim biçimine, din erkine dayanan yönetim biçiminden laik yönetim biçimine geçiş yapılmış, ulusal ve üniter bir devlet ve toplum yapısına kavuşulmuştur. Osmanlı Devleti'nden, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne miras kalan hukuk sisteminde hukuk birliğinden ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ihtiyaçlarını karşılayabilecek mevzuatın varlığından söz etmek mümkün değildir. "*Cumhuriyetin ilanından sonra Osmanlı Devleti'nden devralınan hukuk sisteminin toplumun ihtiyacını karşılayamaz nitelikte olduğunun anlaşılması ve toplumun bulunduğu durumdan başka yönlere götürmek amacıyla hukuk alanında önemli yapısal değişikliklere girilmiştir*".²

Türk hukuk devrimi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ihtiyacı olan diğer konulardaki devrimlerin yapılabilmesi ve bu yapılan devrimlerin korunabilmesi bağlamında Cumhuriyet tarihinde yapılmış olan ve yapılacak olan tüm devrimler arasında farklı bir yere sahiptir. Mustafa Kemal Atatürk'ün gerçekleştirdiği hukuk devriminde hukuk; bütün siyasal, sosyal ve ekonomik değişim hareketlerinin güvencesi diğer bir deyişle teminatı olarak kullanılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, cumhuriyetçilik ve laiklik ilkeleri temel taşları üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti Devleti hukuk sisteminin dayandığı temel ilkelerin de cumhuriyetçilik ve laiklik ilkeleri olması kaçınılmaz bir gerçeklik olacaktır.

"Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1922'de –henüz Kurtuluş Savaşı tamamlanmadan- Meclis'i açış konuşmasında; adliyeye verilen öneme değinmiş ve adliyenin bütünüyle uygar toplumsal yaşamın düzeyine çıkarılmasının gerektiğini, mevcut kanun ve usullerin düzeltileceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, yine aynı konuşmasında Mecelle'nin yetersizliği üzerinde durmuş ve bu konuyla ilgili olarak bir komisyonun kurulmak üzere olduğunu açıklamıştır. Ayrıca yargıçların

² İSLAM, Nadir Latif: "Hukuk Reformu ve Stratejisi Üzerine Genel Görüşler", 1. Türk Hukuk Kongresine Sunulan Tebliğler, 1972, s. 9.

durumunun ve mahkemelerin düzeltileceğinden söz eden Mustafa Kemal Atatürk, yeni hukukçuların yetiştirilmesi için bir hukuk fakültesinin kurulacağını açıklamıştır³."

Mustafa Kemal Atatürk'e göre batı standartlarında, çağın ihtiyaçlarına cevap verebilen bir hukuk sistemi inşa edilmeli ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti mevzuatı Batı kanunlarından beslenmeliydi. Muasırlaşmak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ve cumhuriyetimizin yaşamı ve kalıcılığı ile son derece yakından ilgili bir husustu. Mustafa Kemal Atatürk, Batı uygarlığının kendi ölçülerinde olmayan, gelişmemiş ve hatta az gelişmiş ülkeleri sindirdiğini ve sömürdüğünü görmüş dolayısıyla öncelikli olarak buna karşı koymak maksadıyla Batı uygarlığının ölçülerine uyum sağlayabilecek bir hukuk sistemi arayışına girmişti. Mustafa Kemal Atatürk tarafından bu bir benzemeye çalışmak gayreti değil, doğrudan doğruya ontolojik bir çaba olarak benimsenmişti. Bu ontolojik çabayı gerçekleştirmek maksadıyla öncelikle aklın ve bilimin esas alınması gerekmektedir. Bu da yalnızca laik bir toplum ve devlet modeli oluşturmak sonucunda gerçekleşecekti. Laik bir devletin kurulabilmesi, akabinde toplumun laik devleti benimseyerek laikliği özümsemesi için öncelikle devletin tüm kurumlarının dinsel kurallardan arındırılması kaçınılmaz bir gerçeklikti. Mevzuat, dinin etkisinden kurtarılarak hukuk sistemi dinden arındırılmalıydı. Çünkü devir değişmiş ve devrin gerisinde kalan mevzuat toplumun ihtiyaçlarını karşılamak konusunda hantal kalmıştı. Mustafa Kemal Atatürk'e göre bir imparatorluk hukuku olan Osmanlı Devleti hukuk sistemindeki çokluk ve karışıklık giderilerek hukuk sisteminde karışıklığa mahal vermeyecek yeknesaklık hakim kılınmalıydı. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devleti'nden tamamen farklı bir temel üzerine kurulmuş olan bir ulusal devletti. Mustafa Kemal Atatürk'ün en önemli ideallerinden bir tanesi de ulusal bütünlüğü elde etmektir. Bu doğrultuda din, mezhep, inanç ve dil gibi ayrımlılıklar ortadan kaldırılmıştı. O halde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde tüm vatandaşlara eşit şekilde yansiyacak, herkese uygulanabilecek ve tüm ülkeyi kapsayacak hukuk sistemine ihtiyaç vardı. *Schacht*'a göre de "*hukukun ve dolayısıyla yargının bağımsızlığından söz etmek için hukuk kendi içinde istikrar ve sürekliliğini*

³ TBMM Matbaası: TBMM Zabıt Ceridesi 18'inci Cilt, 1959, s. 4,5.

sağlamış olmalı, devletin organları arasında kendisini hem idareye hem de idare edilenlere kabul ettirecek kadar yüksek bir otoriteye sahip olmalıydı⁴."

A. 1921 ve 1924 Anayasaları:

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, milli egemenlik ilkesi esasları çerçevesinde kurulmuştu. Bu ilkenin gerçekleştirilebileceği tek devlet sistemi, laik hukukun meşru olduğu demokratik bir Cumhuriyet örneğiydi. Dolayısıyla 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açılışı, gelecekte hukuk alanında köklü bir inkılap yapılacağına da göstergesi ve ilk adımı olmuştu. TBMM'nin hazırladığı Anayasa, 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu adıyla yürürlüğe konulmuştu. 23 madde ve bir de ek maddeden oluşan Anayasa'nın kısa ve öz oluşu o dönemin özelliğinden kaynaklanmaktaydı. Bir çerçeve anayasa olan 1921 Anayasası, yalnızca olağanüstü şartları ve ivedi gereksinimleri karşılamakla yetinmiş ve savaş sonrası dönemin gereksinimlerine cevap verebilmişti.

Cumhuriyet'in ilanı ve hilafetin kaldırılmasına müteakiben Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yeni bir Anayasaya ihtiyacı olduğu anlaşılmıştı. TBMM'de yapılan çalışmalar ve müzakereler sonunda, 20 Nisan 1924 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilerek yürürlüğe konulmuştu. Bu Anayasa, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin demokrasi prensiplerine değer verdiğini gösteren, tarihi gelişmelerin sonucu olarak hazırlanan ve gerçek hayatın gereksinimlerine cevap veren bir Anayasa olmuştu. 1924 Anayasası'nın ruhunda ve mantığında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin siyasi teşkilatının demokrasi esasına dayandığı, memlekette hakimiyetin gerçek ve tek sahibinin Türk milleti olduğu, milletin dileklerinin, fikirlerinin ve arzularının tek bir organda yani Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplandığı ve bu mecliste de millet iradesinin seçim yolu ile gerçekleşmekte olduğu hususları başlıca ve vazgeçilmez esaslar olmuştu. Nihayetinde, 1924 Anayasası genel nitelikleriyle millî ruh ve ihtiyacın ifadesi, tarihi ve sosyal akışların bir sonucu olmuştu.

---

⁴ SCHACHT, Joseph: *İslam Hukukuna Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986, s. 214.

B. Türk Medeni Kanunu ve Diğer Kanunlar:

Hukuk alanında icra edilen inkılapların ana gayesi, laik, demokratik, çoğulcu, özgürlükçü, akla, bilimsel esaslara ve en önemlisi eşitliğe dayanan bir devlet sistemi ve yaşam biçimi oluşturabilmektir. Hukuk inkılabı da, siyasi inkılaplar gibi, arka arkaya atılan çeşitli adımlardan bir araya gelmekteydi. Hukuk inkılabının ön şartlarını oluşturan siyasi inkılapların tamamlanması üzerine, mevcut hukuk sistemini yenilemek ve modernleştirmek amacıyla 1923 yılında Adliye Vekaleti tarafından medeni hukuk, ceza hukuku, usul hukuku gibi alanlarda çeşitli komisyonlar kurulmuştu. Bu komisyonlar yürürlükte bulunan kanunları gözden geçirmiş ve tadil etmiş akabinde de hukuk deyimlerini belirlemişlerdi.

"1926 senesinde İsviçre'den Medeni Kanun, İtalya'dan Ceza Kanunu ve Almanya'dan Ticaret Kanunu alınmıştır. Yine aynı yıl İsviçre'nin Neuchatel kantonundan Hukuk Yargılama Usul Kanunu alınmıştır⁵." 17 Şubat 1926 tarihinde Türk Medeni Kanununun kabul edilmesine müteakiben de 22 Nisan 1926'da Borçlar Kanunu çıkarılmıştı. 1929 senesinde Ceza Muhakemeleri Usulü ve Deniz Ticareti Kanunları, 1932 senesinde İcra-İflâs Kanunu yine Batı ülkelerin kanunlarından yararlanılarak tanzim edilmiş ve yürürlüğe girmişlerdir. Bu kanunlarda gelişen gereksinimler doğrultusunda güncellemeler yapılmıştı.

1 Mart 1926 tarihinde TBMM'de kabul edilen Türk Ceza Kanunu, hukukun evrensel bir ilkesi olan kanunsuz suç ve ceza olması ilkesi doğrultusunda şekillenirken modern hukuk anlayışı ile bağdaşmayan Osmanlı Devleti hukuk sistemindeki bazı cezalar da kaldırılmıştı.

4 Ekim 1926 tarihinde TBMM'de kabul edilen Türk Ticaret Kanunu ile sigorta, faiz ve ipotek gibi kavramlar hukuk sistemimize dahil edilmiş ve 19 Nisan 1926 tarihinde TBMM'de kabul edilerek 1 Temmuz 1926 tarihinde yürürlüğe giren Kabotaj Kanunu ile Türk limanları arasında yük ve yolcu taşıma yetki ve tekeli Türk bayrağı

⁵ ERTAN, Temuçin Faik: "Atatürk, Cumhuriyet ve Hukuk Sistemi", *Erdem Dergisi*, 1999, Cilt 11, Sayı 33, s. 743,752.

taşıyan gemilere verilmişti. Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Atatürk'ün hukuk devrimi, milli niteliğini Kabotaj Kanunu ile ortaya koymaktadır.

1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu bazı değişikliklerle Türk Medeni Kanunu olarak yürürlüğe girmişti. Bu kanunun seçiminde; basit dili, açık, hakime geniş takdir yetkisi veren esnek karakteri, Avrupa'da kabul edilen en yeni, liberal, kadın-erkek eşitliğine dayanan bir aile düzenini içeren ve demokratik bir devletin ihtiyaçlarını karşılayabilir özellikleri etkili olmuştu. *"Bu kanunun kabulünden kısa bir süre önce, 1925 yılında, Türkiye'de yaşayan Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar birer ay arayla verdikleri dilekçelerle, "artık medeni hukuk bakımından, ayrı bir muameleye tabi olmak ihtiyacını duymadıklarını, gayrimüslim cemaatler için ayrı hükümler konmasına gerek olmadığını, yeni medeni kanunun kendilerine de uygulanmasını istediklerini" Adliye Vekaletine bildirmişlerdi. Böylece yüzyıllar sonra ülkemizdeki vatandaşlar arasında hukuk birliği sağlanmıştı⁶."*

Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk Medeni Kanunu; ilerici, inkılapçı, laik ve halkçı bir ruha sahipti. Evlenme, boşanma, miras, velayet, hak ve fiil ehliyeti gibi konularda kadın-erkek eşitliğini sağlamıştı. Tek eşlilik usulünü ve medeni nikah usulü getirmişti. Kadın, erkek tüm Türk vatandaşlarının aynı haklara kavuşmasını sağlamıştı. Hakimlere tanıdığı geniş takdir serbestisi ile hakimler olayın ve ülkenin şartlarına uygun olarak hukuk kuralı yaratma ve uygulama imkânına kavuşmuşlardı. Türk hakimleri, verdikleri kararlarla yeni hukuku kısa süre içinde millileştirmişlerdi. Halkın çağdaş ve millî ihtiyaçlarına cevap veren bir hukuk sistemi oluşmuştu.

Türk Medeni Kanunu, eşitlik ilkesinin benimsenmesinin doğal bir sonucu olarak belli bir zümreye değil herkese uygulanmakta olup millet, din, dil ayrımı gözetmeksizin belirli bir meslek grubunun, belirli bir yaştaki, olgunluktaki kişilerin ilişkilerini düzenleyen hukuk dalı olmaktan uzak cins, yaş veya insanlar arasındaki farkları gözetmeyen hukuk dalı olmuştu. Hak ehliyetinin kullanılmasında bireylere tanımış olduğu eşitlik Türk Medeni Kanununun demokratik oluşunun da bir

⁶ <https://ata.msb.gov.tr/> E.T.: 29 Aralık 2022

göstergesidir. Kaldı ki Türk Medeni Kanununun örf ve adet hukukuna atıf yaptığı durumlarda Türk örf ve adet hukukunun uygulanması sebebiyle Türk Medeni Hukuku milli bir niteliğe sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasına müteakiben Osmanlı Devleti hukuk sistemini tamamen tasfiye eden Türk Medeni Kanunu devrimci bir niteliği de bünyesinde barındırmaktadır.

Hukuk devrimi sırasında Batı'dan alınan kanunlar arasında Medeni Kanun'un ayrı bir önemi vardır. Gerçekten de yeni Medeni Kanun, Atatürk devrimlerinin bir sentezi haline gelmiştir⁷. Toplumsal yaşam açısından bu denli önemli olan bir kanunda boşluk bulunması ve ihtiyaçları karşılamaktan uzak olmasının, önemli sorunlar doğurması kaçınılmazdı. Bu alanda 1926 yılına kadar yürürlükte kalan Mecelle'nin toplum ihtiyaçlarına cevap verdiğini ve günün koşullarına uygun olduğunu söylemek mümkün değildi⁸.

Medeni Kanun'un kabul edilmesiyle birlikte aile kurumu Türkiye Cumhuriyeti Devleti güvencesine alınmış, cumhuriyet çocukları imparatorluk çocukları aksine daha uygar bir ortamda yetiştirilmeye başlanmış en önemlisi de Türkiye Cumhuriyeti Devleti nüfusunun ekseriyetini oluşturan kadınlar kendilerini hür bir şekilde ifade etme hakkına kavuşmuşlardı. Kurtuluş Savaşı'nda her cephede üstlendiği rolü inkar edilemez olan, dünya ve de ülke nüfusunun yarısını oluşturan, evrensel insan hakları ilkeleri, uluslararası ve ulusal mevzuatça tartışmasız eşit birey olan kadınlarımız hala erkekler tarafından yönetiliyordu. “*Bu karar Türk kadınına sosyal ve siyasal hayatta bütün milletlerin üstünde yer vermiştir. Çarşaf içinde, peçe altında ve kafes arkasındaki Türk kadını artık tarihlerde aramak lazım gelecektir*” diyen Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde 5 Aralık 1934 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan yasa kabul edilmişti. Öncesinde ise 1930 senesi itibarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen bir dizi kanun ile

⁷ İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Enstitüsü: "Medeni Kanunun 50'nci Yılı Sempozyumu", (Ed.) TEKİNAY, Selahattin Sulhi, *1'inci Tebliğler*, Fakülteler Matbaası, 1978, s. 4.

⁸ VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet: *Türk Medeni Hukuku*, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963, s. 68,69.

Belediye seçimlerine katılma akabinde köylerde muhtar olma ihtiyar meclislerine seçilme hakkını Türk kadını elde etmişti. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde kadınlar seçme ve seçilme hakkını İsviçreli kadınlardan 36, Fransız kadınlardan 11, Belçikalı kadınlardan 14 sene önce elde ederek Mustafa Kemal Atatürk sayesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kadın hakları konusunda birçok Avrupa ülkesinden daha önce bazı önemli kazanımları elde etmiş bir ülke konumuna gelmiştir. Cumhuriyetçilik ve halkçılık ilkelerinin bir sonucu olan yasa ve cumhuriyet devrimleriyle tanınan sosyal, kültürel, hukuki haklar sayesinde kadınlarımız toplumda büyük ölçüde erkeklerle eşit haklara sahip olmuşlardır.

"Bu arada kanunların alınmasından kısa bir süre önce, bu kanunları uygulayacak olan çağdaş hukukçuları yetiştirmek amacıyla 5 Kasım 1925'te Ankara'da Hukuk Mektebi açılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Hukuk Mektebi'nin açılışında yaptığı konuşmada; yeni ve çağdaş kanunlara duyulan ihtiyaca değinmiş ve bu okulun yeni bir hukuk nesli yetiştirmek için açıldığını dile getirerek, hukuk devriminin dayandığı temel ilkeleri açıklamıştır⁹."

"Hukukta idari-i maslahat ve hurafelere dayanmak milletleri uyandırmaktan meneden en ağır bir kabustur. Türk milleti üzerinde kâbus bulundurmaz." Bu sözle Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı Devleti hukuk sistemine olan inançsızlığının yanında modern Türk hukuk sisteminin ilk adımının dogmacılığın etkisiz kılınması ve Batı hukuk sisteminin benimsenmesi olduğunu ifade etmiştir.

"Bu devrim, bir insanın yaşamı süresinde gerçekleştirilmiştir¹⁰", diyen ünlü tarihçi *Toynbee* Türk hukuk devrimini Batı'daki Rönesans, Reform, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi çapında önemli bir hareket olarak görerek bu sözle Türk hukuk devrimini diğerlerinden ayırmıştır.

"Türkiye'de Avrupa Hukuklarının Benimsenmesi" adlı yapıtında İsviçreli hukukçu *Sauser-Hall* ise şu satırları kaleme almıştır; *"Türkiye'de yapılmış olan*

⁹Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 11, 1989, s. 248, 252.

¹⁰ Mukayeseli Hukuk Araştırma ve Uygulama Merkezi: Atatürk'ün Hukuk Devrimi, 1983, s. 9.

reformlar bütün olarak ele alındıklarında şaşırılmamak olanaksızdır. İslam devletlerinin en güçlüsü, bin yıl geçmişe varan töreleri, altı aylık bir sürede yürürlükten kaldırıyor. Tarih hiçbir ülkede bu kadar köklü ve ani bir değişikliği örnek gösteremez. Bir ülkede ve bir toplum üzerinde yapılmış bundan daha cesur bir deneyim yoktur¹¹."

SONUÇ

Hukuk devrimi hayata geçirilirken politik, toplumsal ve teknik gereklilikler esas alınmış bu sebeple Mustafa Kemal Atatürk'ün hukuk devriminin meydana getirdiği sonuçları politik, toplumsal ve teknik açıdan ele almak kaçınılmaz bir gerçeklik olmuştur.

Politik bağlamda hukuk devrimi ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Osmanlı Devleti'nden tamamen farklı temeller üzerine kurulduğu, çağdaş hukuk sistemi ile kanunların mülkiliği uygulamasına geçildiği, kanunların mülkiliği ilkesinin bir sonucu olarak ülke içindeki yabancıların ve azınlıkların ayrıcalıklarının ortadan kalktığı nihayetinde Batı ile aynı hukuk çevresine girilerek uygar devletlerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin işlerine müdahale yollarının kapatıldığı alenen ilan edilerek Kurtuluş Savaşı döneminde elde edilen askeri zaferler ve Lozan Barış Antlaşması ile sahip olduğumuz politik başarılar taçlandırılmış ve kalıcılığı sağlanmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün hukuk devrimi ile toplumun çağdaşlaşmasını geciktiren başlıca sebep ortadan kaldırılmıştı. Muasır ve laik mevzuatın iktibas edilmesiyle devrin gerisinde kalan ve toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyen dini kılavuz alan hukuk kuralları mülga edilmişti. Mustafa Kemal Atatürk'ün idealindeki Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, ulus devlet ve üniter bir yapıya sahip oluşunun önündeki başlıca engellerden bir tanesi olan çok hukukluluk uygulamasına son verilerek cumhuriyetçilik ve laiklik ilkelerinin yanı sıra milliyetçilik ve halkçılık ilkelerine muhalefet etmeyen bir toplum modelinin temelleri atılmıştı.

¹¹ La Reception des Droits Europeens en Turquie Geneve, 1938, s.51.

Devir değişmiş ve devrin gerisinde kalan mevzuat toplumun ihtiyaçlarını karşılamak konusunda hantal kalmıştı. Mustafa Kemal Atatürk, Batı uygarlığının kendi ölçülerinde olmayan, gelişmemiş ve hatta az gelişmiş ülkeleri sindirdiğini ve sömürdüğünü görmüş dolayısıyla öncelikli olarak buna karşı koymak maksadıyla Batı uygarlığının ölçülerine ve hukuk tekniğine uyum sağlayabilecek bir hukuk sistemi arayışına girmişti. Bu doğrultuda Batı standartlarında, çağın ihtiyaçlarına cevap verebilen bir hukuk sistemi inşa etmek maksadıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti mevzuatını Batı kanunlarından iktibas etmişti. Çokluk ve karışıklık giderilerek hukuk sisteminde karışıklığa mahal vermeyecek yeknesaklık hakim kılınmıştı. Din, mezhep, inanç ve dil gibi ayrımlılıklar hukukun uygulanmasında ortadan kaldırılmıştı. Mustafa Kemal Atatürk'ün hukuk devrimi dili basit, açık, hakime geniş takdir yetkisi veren esnek karaktere sahip, Avrupa'da kabul edilen en yeni, liberal, kadın-erkek eşitliğine dayanan bir aile düzenini içeren ve demokratik bir devletin ihtiyaçlarını karşılayabilir özellikleri ile muasır ve geri kalmamış mevzuatın iktibas edilmesiyle hukuk tekniği anlamında ileri bir adım olmuştu. Şöyle ki Mustafa Kemal Atatürk döneminde iktibas edilen mevzuat günümüze kadar toplumun ihtiyaçlarına cevap vererek toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamış ve Batı ile kurulan ilişkilerin sağlıklı olmasında büyük etken olmuştur.

Nihayetinde Mustafa Kemal Atatürk'ün hukuk devriminde, kendisine kılavuz olarak belirlediği ilkelerinin dolaylı ya da doğrudan olarak varlığından bahsetmek kaçınılmaz bir gerçeklik olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulduğu günden itibaren Mustafa Kemal Atatürk tarafından her alanda gerçekleştirilen tüm devrimlerin bir sentezi niteline sahip olan hukuk devrimi yine her alanda gerçekleştirilen tüm devrimlerin varlık sebebi ve güvencesi olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün hukuk devriminin bir güvence oluşu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde laik ve muasır bir ulusun ortaya çıkışının zemini olmuştur.

KAYNAKÇA

Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 11, 1989, s. 248, 252.

ERTAN, Temuçin Faik: "Atatürk, Cumhuriyet ve Hukuk Sistemi", *Erdem Dergisi*, 1999, Cilt 11, Sayı 33, s. 743,752.

<https://ata.msb.gov.tr/> E.T.: 29 Aralık 2022

İSLAM, Nadir Latif: "Hukuk Reformu ve Stratejisi Üzerine Genel Görüşler", 1. Türk Hukuk Kongresine Sunulan Tebliğler, 1972, s. 9.

İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Enstitüsü: "Medeni Kanununun 50'nci Yılı Sempozyumu", (Ed.) TEKİNAY, Selahattin Sulhi, *1'inci Tebliğler*, Fakülteler Matbaası, 1978, s. 4.

La Reception des Droits Europeens en Turquie Geneve, 1938, s. 51.

Mukayeseli Hukuk Araştırma ve Uygulama Merkezi: Atatürk'ün Hukuk Devrimi, 1983, s. 9.

SCHACHT, Joseph: *İslam Hukukuna Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1986, s. 214.

TBMM Matbaası: TBMM Zabıt Ceridesi 18'inci Cilt, 1959, s. 4,5.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet: *Türk Medeni Hukuku*, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963, s. 68, 69.

YILMAZ, Ejder: *Hukuk Sözlüğü*, 1. Baskı, Yorum Yayınevi, 1982, s. 190.